

DEMJANAS BEDNAS IR VYTAUTAS MONTVILA

(Iš vieno eilėraščio istorijos)

D. JUDELEVICIUS

Plačiai yra žinomi Vytauto Montvilos kūrybos ryšiai su Vladimiro Majakovskio poezija. Jo kūrybinė individualybė formavosi, veikiamą didžiojo tarybinio poeto. Taip buvo buržuazijos valdymo laikotarpiu, kada brendo maištingasis V. Montvilos talentas, o ypač tarybinės santvarkos metais, kada į naują pakopą pakilo poeto revoliucingumas ir tikėjimas gyvenimu, kada naujų idėjų stimulų įgijo jo humanizmas, meilė liaudžiai ir kūrybinė drąsa. V. Montvilą labiau, nei kurį nors kitą lietuvių poetą, galima sieti su vadinamąja Majakovskio mokykla. V. Montvilai itin artimas buvo Majakovskio požiūris į poeto darbą, nepaprastas visuomeninio atsakingumo jausmas, tribūniškos ir publicistinės savybės, nauji poetikos bruožai. Nenuostabu, kad jis iki šiol tebelieka ir geriausias Majakovskio vertėjas į lietuvių kalbą.

Tačiau V. Montvilos saitai su tarybine poezija neapsiriboja vien Majakovskiu. Apie tai kalba dar buržuazinės santvarkos laikais sukurtas vieno jo eilėraščio istorija.

Savo rinkinyje „Į plačią žemę“, išėjusiame 1940 m., netrukus po buržuazijos nuvertimo, V. Montvila greta kitų paskelbė eilėraštį „Dar ne visas mes užtvaras išardėm“. Datos po eilėraščiu nėra. Įdėtas jis tarp ano meto naujausių poeto kūrinių — po „Laisvės dainos“ ir prieš „Žiburius“. Prie antraštės pažymėta, kad eilėraštis sukurtas pagal rusišką dainą „Еще не все сломали мы преграды“¹.

Tas pats tekstas (ištaisius trečiojo posmo pirmoje eilutėje vieną korektūros klaidą — „leisvės“ į „laisvės“) išspausdintas ir 1956 metais poeto raštų dvitomyje², tik sudarytojai šį kartą po eilėraščiu padėjo datą 1939. Data yra sąlygiška, ir komentaruose panašūs atvejai šitaip aptariaimi: „Keleto eilėraščių, kurie buvo išspausdinti rinkinyje „Į plačią žemę“, parašymo metai pažymimi ne to rinkinio išleidimo metai, bet 1939, nes tas rinkinys suskirstytas į du skyrius (poemų ir eilėraščių), o kiekvieno skyriaus antraštiniame lape nurodyta, kad sudėti eilėraščiai, kurie yra parašyti 1923—1939 metų laikotarpiu. Vadinasi, ir tie eilėraščiai, kurių mes nežinome parašymo ar ankstyvesniųjų spausdinimo datų, yra sukurti ne 1940 metais, rinkinio išleidimo metais, bet 1939 m. Išimtis yra tik du eilėraščiai, kurių turinys aiškiai rodo, kad jie buvo parašyti, jau atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje („Laisva daina“ ir „Žiburiai“).“ (I, 379.)

Tokiu būdu 1939 m. data „Raštuose“ vien tik parodo, kad eilėraštis „Dar ne visas mes užtvaras išardėm“ rašytas ne anksčiau kaip 1939 me-

¹ Zr. V. Montvila, Į plačią žemę, Kaunas, 1940, p. 112—113.

² V. Montvila, Raštai, Vilnius, 1956, t. I, p. 153. Toliau cituojant nurodomas tik šio leidinio tomas ir puslapiai.

tais, ir su tuo reikia sutikti. Tačiau yra duomenų, kad jis (ar bent pirmoji jo redakcija) gimė anksčiau. Kai kurių pataisų čia įneša kaip tik tas šaltinis, kuriuo V. Montvila rėmėsi — prieraše pažymėtoji rusiška daina.

Šią dainą ne taip sunku nustatyti: nurodytais žodžiais prasideda Demjano Bedno eilėraštis „Ugniniame žiede“ („В огненном кольце“), išspausdintas laikraštyje „Pravda“ 1918 m. gegužės 1 d. ir vėliau tapęs (kaip ir eilė kitų Bedno eilėraščių) populiaria daina. Tiesa, V. Montvila rašė „сломали“, o Bedno tekste — „сломали“; bet taip yra veikiausiai todėl, kad V. Montvila neskyrė tų dviejų žodžių, arba žodis „сломали“ jam tiesiog buvo suprantamesnis. Gali tai būti ir paprasta korektūros klaida. Sukurtas Gegužės Pirmosios proga, Bedno eilėraštis yra šventiškai pakilus. Blokados tema ir bendra pilietinio karo atmosfera suteikia jam nemažą dramatiškumą, bet tai nenustelbia poeto tikėjimo jaunosios Tarybų respublikos ir pasaulio revoliucinių jėgų pergale. Matyt, V. Montvilą patraukė abi kūrinio savybės — vaizduojamos kovos dramatiškumas ir ryški revoliucinio optimizmo gaida.

V. Montvilos eilėraštis nėra nei vertimas, nei sekimas siaurąja prasme. Nuo Demjano Bedno eilėraščio jis skiriasi savo lietuvišku koloritu, situacija, daugeliu vaizdų. Skirtingas ir posmų skaičius. Palyginkime abiejų kūrinių tekstus (rusiškojo teksto posmų skirstymas mano.— D. J.):

DAR NE VISAS MES UŽTVARAS ISARDEM

(pagal rusišką dainą «Ещё не все сломали мы преграды»)

Dar ne visas mes užtvaras išardėm,
dar ne visus sutraukėm retežius,
kovos ugnį spindės dar mūsų vardas,
kol neteisybė žemėje pražus.

Pasaulis pilnas melo ir miražų.
Mokėkim skirti priešus ir draugus.
Visi tik tie mums mylimi ir gražūs,
kurie kovoj eilėse mūsų bus.

Aršion kovon dėl laisvės susiglauskim,
suplevėsuos raudona vėliava,
atgal nė vieno žingsnio nesitrauksim,
kol prisikels teisinga Lietuva.

Greta prie gretos ženkim priekin drąsiai,
teskamba revoliucinė daina.
Tegu mums priešai ginklais savo graso —
ateis didžioji pergalės diena. (I, 153.)

В ОГНЕННОМ КОЛЬЦЕ

Еще не все сломали мы преграды,
Еще гадать нам рано о конце.
Со всех сторон теснят нас злые гады.
Товарищи, мы — в огненном кольце!

На нас издет вся хищная порода.
Насильники стоят в родном краю.
Судьбою нам дано лишь два исхода:
Иль победить, иль честно пасть в бою.

Но в тяжкий час, сомкнув свои отряды,
И к небесам взметнув наш алый флаг,
Мы верим все, что за кольцом осады
Другим кольцом охвачен злобный враг,

Что братская к нам скоро рать пробьется,
Что близится приход великих дней,
Тех дней, когда в тылу врага сольется
В сплошной огонь кольцо иных огней.

Товарищи! В возвышенных надеждах,
Кто духом пал, отрады не найдет.
Позор тому, кто в траурных одеждах
Сегодня к нам на праздник наш придет.

Товарищи, в день славного кануна
Пусть прогремит наш лозунг боевой:
«Да здравствует всемирная коммуна!»
«Да здравствует наш праздник трудовой!»³

Kaip matome, vietoj šešių posmų V. Montvila parašė tik keturis. Jis nemini blokados, nesieja savo eilėraščio su Gegužės Pirmosios švente. Tiesioginių vaizdinių atitikmenų randame tik pirmojo posmo ir trečiojo posmo pradinėse eilutėse; be to, Bedno eilėraščio svarbiausią įvaidį — „ugnies žiedą“ — tarytum primena pirmojo posmo trečioji eilutė. Abiejų eilėraščių pabaigos turi panašumų, bet jie gana bendro pobūdžio. O V. Montvilos eilėraščio finalas ne toks vaizdingas, kaip Bedno eilėraščio pabaiga. Be to, jis netgi labiau siejasi su ketvirtuoju rusiško eilėraščio posmu.

Ir vis dėlto netenka abejojti, kad V. Montvilai rašyti davė akstiną Demjano Bedno eilėraštis. Be prieraišo ir pradinės eilutės, tą rodo dar poeto pasirinktas metras (penkių pėdų jambas) ir vienoda abiejų eilėraščių rimavimo schema (kryžminiai rimai, besikaitaliojančios moteriškų ir vyriškų rimų poros).

Kaip ir kodėl V. Montvila susidomėjo Bedno eilėraščiu? Nėra duomenų, kad jis būtų kada susidūręs su Bedno poezija. Buržuazinėje Lietuvoje Demjano Bedno kūryba nedaug kam buvo pažįstama, nors vienas kitas kūrinys buvo išverstas į lietuvių kalbą⁴. Ir, greičiausiai, V. Montvila net nenumanė, kas yra sukūręs „rusišką dainą“ — kitaip jis būtų autorių pažymėjęs. Taip pat neatrodo, kad jis būtų žinojęs tikrąjį eilėraščio pavadinimą. Jis sekė ne Bedno eilėraščiu „Ugniniame žiede“, o populiaria daina, kuri buvo vadinama pagal pradinę eilutę.

Tokią prielaidą paremia ir memuarinė medžiaga. Lietuvių kalbos ir literatūros institutui 1961 m. savo atsiminimus yra pateikęs H. Valečka, kalbėjęs 1929–1931 metais drauge su V. Montvila Kauno sunkių darbų kalėjime ir Devintajame forte⁵. Šiuose atsiminimuose skaitome:

„Jis [Montvila] nemėgo daug kalbėti, dalyvauti politinėse diskusijose, kuriose iki piktumo riejosi eserai su socialdemokratais, bet užtat labai mėgo dainas, kurias noriai dainuodavo su mumis, ir dažnai pats vienas sau niūniuodavo kokią nors dainą.

Būdamas forte, jis išvertė bei patobulino kelių rusiškų revoliucinių dainų vertimus. Šias jo išverstas dainas mes noriai dainuodavome, nors prižiūrėtojai ir draudė jas dainuoti bei grąsino už dainavimą karceriu“⁶.

Idomu, kad dalis H. Valečkos vardinamų ir cituojamų dainų yra tarybinės, o ne ikirevoliucinės dainos (pvz., „Mūs traukinys lekia pirmyn“

³ Демьян Бедный, Собрание сочинений в пяти томах, М., 1954, т. 2 стр. 70.

⁴ Pavyzdžiui, P. Kurkulis-Vardūnas išvertė Bedno „Komunistų Marseljetę“ (Svyturys. Naujoji proletarinė poezija, Brooklyn, N. Y., 1923); B. Pranskus-Zalionis „Priekalo“ žurnale (1932, Nr. 7) paskelbė eil. „Lipk nuo pečiaus“ vertimą; eil. „Seimininkas ir bernas“ išvertė K. Zvaigždulis-Snarskis („Akmenys“, Kaunas, 1926).

⁵ Kai kas iš H. Valečkos atsiminimų jau buvo skelbta spaudoje, žr. „Literatūra ir menas“, 1951 m. liepos 15 d. ir „Pergalė“, 1963, Nr. 4.

⁶ LKLI RS F. 19, 39.

ir kt.). Apie dainą „Dar ne visas mes užtvaras išardėm“ jis neužsimena, todėl su išvadamis nereikia skubėti. Tačiau labai gali būti, kad kaip tik tada V. Montvila pirmą kartą išgirdo dainą tapusį Bedno eilėraštį.

Senesniesiems Lietuvos pagrindininkams komunistams — ypač tiems, kuriems teko kiek pagyventi ir Tarybų šalyje, — Bedno eilėraštis buvo žinomas kaip populiari daina⁷. O V. Montvila aiškiai pritarė komunistams, nors tebebuvo veikiamas eseriškų nuotaikų⁸. Matyt, ir šią dainą jis sužinojo iš kurio nors pažįstamo pagrindininko komunisto kalėjime (o gal ir vėliau).

Sunku tiksliai pasakyti, kada V. Montvila parašė savąjį eilėraštį. Taip pat nėra aišku, ar eilėraštis buvo toks, koks paskui pasirodė rinkinyje „Į plačią žemę“. Bet faktai rodo, kad kūrimo procesas neabejotinai vyko ir po 1931 metų. Gal kaip tik vėlesniais metais V. Montvila nutolo nuo dainos, kuria iš pradžių labiau sekė.

Kai ką įdomaus randame išlikusiuose šio eilėraščio rankraštiniuose fragmentuose.

Vienas rankraštis⁹ beveik atitinka spausdintąjį tekstą, nesutampa tik kai kurios redakcinės smulkmės. Tačiau rankraštis galutinai neparuoštas — čia tebėra „kūrybinės laboratorijos“ žymių.

Pirmieji trys eilėraščio posmai rašyti juodu rašalu, o antraštė ir paskutinis posmas — mėlynu rašalu; kitoje lapo pusėje tas pats posmas užrašytas žaliu pieštuku, tik ne tiek suredaguotas. Rankraštyje data nepažymėta, bet šį tą leidžia patikslinti viena detalė. Trečiojo posmo pabaiga iš pradžių skambėjo taip:

kol prikelta bus darbo Lietuva.

V. Montvila šią eilutę ištaisė, duodamas tą redakciją, kuri yra spausdintame tekste:

kol prisikels teisinga Lietuva.

Vargu ar jis tai padarė vien dėl skambumo ar sklandumo. Galima būtų manyti, kad jis atsižvelgė į cenzūrą ir kiek sušvelnino posmą. Bet juk tame pačiame posme liko „raudona vėliava“, o kiti idėjiniai bei vaizdiniai eilėraščio akcentai irgi nedviprasmiški. Labiau įtikimas atrodo kitas spėjimas. Rankraštis gali būti V. Montvilos bandymas iš atminties atkurti eilėraštį, kuris buvo parašytas anksčiau, gal net tuoj po 1931 metų. Darė jis tai, ruošdamas rinkinį „Į plačią žemę“, todėl visai natūralu, kad posmo pabaigoje atsirado darbo Lietuvos įvaizdis, labai paplitęs 1940 m. publicistikoje ir poezijoje. Tačiau paskui V. Montvila, matyt, nusprendė pateikti eilėraštį tokį, koks jis buvo, ir grąžino ankstesnius, truputį abstraktesnius žodžius. Aišku, visa tai — tik hipotezė.

Antrajame rankraštyje¹⁰ nėra viso eilėraščio teksto, o tik keli subraukti antrojo posmo variantai (pirmas variantas su gausiomis pataisomis ir be paskutinės eilutės) ir trečiasis posmas **be paskutinės eilutės** apie prisikeliančią Lietuvą. Aišku, kad čia ankstesnis eilėraščio kūrimo (ar atkūrimo) etapas. Kitoks ir pavadinimas, užrašytas rankraščio viršuje, — jis siejasi su antrojo posmo pradžia: „Pasauly priešų turim dar ne-

⁷ Šį faktą, pavyzdžiui, patvirtina VVPI docentas, senas komunistas Juozas Mickevičius.

⁸ H. Valečka atsiminimuose cituoja V. Montvilos žodžius: „Aš esu įsitikinęs, kad tik vieni komunistai šiandien gali vadovauti masėms, nes masės tik juos vienus suprantą ir visada eis jų nurodytu keliu. Jų kalba yra masių kalba“. LKLI RS, F. 19, 58.

⁹ LKLI RS, F. 19, Nr. 13.

¹⁰ LKLI RS, F. 19, Nr. 30.

maža“. Be to, virš antraštės dar yra atskira užbraukta eilutė, kuria, matyt, turėjo prasidėti posmas ir kuri į galutinį eilėraščio tekstą neįėjo:

Geriausius rūmus ponams mes pastatėm,

Sie fragmentai teikia medžiagos dar vienam spėjimui, būtent, gal V. Montvila buvo parašęs (ar bent sumanęs) du skirtingus eilėraščius. Vienas jų — pagal D. Bedno dainą, kitas — betarpiškiau kalbantis apie Lietuvos darbo žmonių kovą ir buržuazinio pasaulio kontrastus. Kategoriskai teigti negalima, bet visai įtikimas dalykas, kad V. Montvila ilgainiui suliejo tuos du sumanymus. Savo vaidmenį galėjo suvaidinti ir ta aplinkybė, kad Bedno eilėraštį jis ilgainiui, tur būt, primiršo, o savąjį vertimą ar sekimą irgi jam pasirodė sunku atkurti.

Kokios gi išvados?

1. Nėra abejonės, kad V. Montvilos eilėraščiui „Dar ne visas mes užtvaras išardėm“ kūrybinį postūmį davė Demjano Bedno eilėraštis „Ugniniame žiede“.

2. Tą eilėraštį V. Montvila suvokė kaip revoliucinę dainą, ir bus ją tikriausiai išgirdęs iš komunisto pagrindininko, su kuriuo kalėjo 1929—1931 metais ar buvo pažįstamas po 1931 metų.

3. Mums žinomas tekstas atsirado ne vėliau kaip 1939 metais ir ne anksčiau kaip 1931 metais. Visi faktai rodo, kad eilėraštis buvo perdirbinėjamas. Kai kurios pataisos galėjo būti padarytos netgi 1940 metais, kada buvo ruošiamas spaudai rinkinys „Į plačią žemę“.

4. V. Montvilos ryšiai su Demjanu Bednu nebuvo tiesioginiai. Kaip ir V. Montvilos saitai su Majakovskiu, jie išplaukė iš revoliucinės kovos ir revoliucinių rašytojo nuotaikų. Tačiau V. Montvila buvo veikiamas ne poeto Bedno asmenybės ir kūrybos visumos, o tik vieno daina tapusio jo eilėraščio.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas
Lietuvių ir užsienio literatūros katedra

Įteikta
1964 m. birželio mėn.

ДЕМЬЯН БЕДНЫЙ И ВИТАУТАС МОНТВИЛА

(Из истории одного стихотворения)

Д. ЮДЕЛЯВИЧУС

Резюме

Широко известно творческое родство выдающегося литовского советского поэта В. Монтвилы (1902—1941) с Маяковским. Однако факты указывают также на его связи с другими советскими поэтами, в частности — с Демьяном Бедным.

В 1940 г. в сборнике стихов В. Монтвилы «На широкую землю» (изданном вскоре после свержения власти буржуазии в Литве) было опубликовано стихотворение „Dar ne visas mes užtvaras išardėm“. В подзаголовке стихотворения указывалось, что оно написано по мотивам русской песни «Еще не все сломали мы преграды». Несмотря на одно разночтение («сломали» — «сломили»), вполне очевидно, что это начальные строки стихотворения Демьяна Бедного «В огненном кольце» (1918). Некоторыми другими строками и образами стихотворение В. Монтвилы тоже перекликается со стихотворением Демьяна Бедного.

На основе мемуарных и рукописных материалов автор статьи выдвигает предположение, что В. Монтвила услышал это стихотворение (ставшее к тому времени песней) от коммунистов-подпольщиков. Видимо, это было в 1929—31 гг., когда поэт сидел в фашистской тюрьме, или несколько позже. Автора он, должно быть, не знал и стихотворение воспринял как популярную революционную песню. Указать точную дату написания стихотворения нельзя, но это могло быть не раньше 1931 г. и не позже 1939 г. Возможно, что сначала текст был более близок к стихотворению Демьяна Бедного и лишь позже поэт переделал его, чтобы приблизить содержание к литовской действительности.
